Downloaded from UvA-DARE, the institutional repository of the University of Amsterdam (UvA)
http://dare.uva.nl/document/218263

File ID	218263
Filename	Samenvatting

SOURCE (OR PART OF THE FOLLOWING SOURCE):

Type	Dissertation
Title	Women, land and power in Bangladesh: Jhagrapur revisited
Author	A.M.J. (Jenneke) Arens
Faculty	Faculty of Social and Behavioural Sciences
Year	2011
Pages	xvi, 258

FULL BIBLIOGRAPHIC DETAILS:
http://dare.uva.nl/record/379130

Copyright

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use.

UvA-DARE is a service provided by the library of the University of Amsterdam (http://dare.uva.nl)

Samenvatting

Feministische activisten en wetenschappers hebben er herhaaldelijk op gewezen dat de ondergeschikte positie van vrouwen en hun lage sociaal-economische status te maken hebben met het feit dat ze grotendeels zijn buitengesloten van productiemiddelen. Zij pleiten daarom voor het toekennen van gelijke rechten op grondbezit en andere middelen van bestaan voor vrouwen. Een van de pleitbezorgers is Bina Agarwal (1994). Zij betoogt dat grondbezit vrouwen sterker maakt om structurele ongelijkheden aan te vechten en te veranderen. Dit onderzoek gaat verder op deze stelling in. De volgende vragen komen daarbij aan de orde. Wat is de relatie van vrouwen tot grondbezit? Geeft grondbezit vrouwen meer zeggenschap over hun eigen leven en stelt het hen in staat om structurele ongelijke machtsverhoudingen aan te vechten en te veranderen? Ook onderzoek ik welke factoren een rol spelen en of klassenverschillen tussen vrouwen hierbij optreden.

Deze vragen heb ik onderzocht door middel van participerende observatie, gesprekken en interviews met vooral vrouwen in Jhagrapur (pseudoniem), een dorp in Bangladesh, op verschillende tijdstippen tussen 1975 en 2009. Hierbij heb ik met name gebruik gemaakt van het 'structure-agency' debat en debatten over vrouwen en grondbezit en over 'empowerment' (het verwerven van macht), van vrouwen. Bij de definiëring van het begrip 'empowerment' leg ik de nadruk op het aspect van structurele verandering. Dit aspect is vaak uit de literatuur en ontwikkelingsprogramma's verdwenen, terwijl dit juist de essentie van het begrip vormt als men zich met sociale verandering bezig houdt. Bij het meten van 'empowerment' maak ik gebruik van de analyse van Kabeer (1999).

Mijn doel is om met dit onderzoek een bijdrage te leveren aan theorie en praktijk met betrekking tot landbezit en 'empowerment' van vrouwen en een structurele verandering van de positie van arme plattelandsvrouwen en hun gezinnen, zodat hun ondergeschikte rol verdwijnt en zij controle over hun eigen leven krijgen.

Bangladesh is een land in beweging, zowel economisch als sociaal. In 1974/75 was de bloedige onafhankelijkheidsoorlog tegen Pakistan nog maar drie jaar geleden en het land was er economisch slecht aan toe. Westerse donoren hebben miljarden in het land gepompt en lange tijd was Bangladesh een van de landen met de hoogste prioriteit voor 'ontwikkelingshulp'. Tegenwoordig zijn de export van kleding en de salarissen van migranten in het buitenland ('remittances'), de grootste bronnen van buitenlandse inkomsten en is de neoliberale globalisering en de macht van transnationale bedrijven tot diep op het platteland doorgedrongen. Er is een verbeterde infrastructuur en de invloed van de media en de 'vrije markt' is duidelijk merkbaar. Ook veel arme huishoudens hebben inmiddels een televisie en commerciële invloeden zijn te merken aan de aanwezigheid van producten als zeep, tandpasta, lippenstift, mobiele telefoons en motorfietsen. Een belangrijke verandering op het platteland is de invoering van de Groene Revolutie geweest. Deze heeft grote economische en sociale gevolgen gehad in Jhagrapur. Met de Groene Revolutie werd van nieuwe agrarische technologie geïntroduceerd die een hogere opbrengst mogelijk maakte, maar tegelijkertijd het gebruik van kunstmest

en pesticiden noodzakelijk maakte. Als gevolg hiervan verdubbelde de rijstoogst. Voor de verwerking van deze toegenomen productie werden rijstpelmolens geïntroduceerd. De kosten voor het verbouwen van rijst stegen enorm en voor veel arme boerenhuishoudens betekende dit dat ze zich in de schulden staken en daardoor geleidelijk hun grond kwijt raakten; zo werden ze afhankelijk van werk als landarbeider. In Jhagrapur steeg het percentage arme boeren huishoudens van 54 procent in 1975 naar 65 procent in 1999. In 1975 had de rijkste 20 procent van de huishoudens 60 procent van de grond in bezit en in 1999 bezaten de 20 procent rijkste huishoudens 72 procent van de grond. Wel gaven deze ontwikkelingen mannen meer werk en ontstond er zelfs een tekort aan dagloners in de hoogseizoenen, waardoor de lonen stegen. Voor arme vrouwen betekende het echter verlies van hun belangrijkste inkomstenbron - rijst pellen en graan malen - zonder dat daar iets anders voor in de plaats kwam. Vooral voor arme weduwen en gescheiden vrouwen werd het moeilijk om te overleven, zeker als ze geen zonen hadden die als dagloner konden werken. Zoals ze zelf vaak aangaven: een lap grond zou hun bestaanszekerheid geven. Enkele mannen hadden hun vrouw daarom ook grond gegeven 'voor als ik er zelf niet meer ben'. Grond is op het platteland het belangrijkste middel van bestaan, maar het overgrote deel is in het bezit van mannen.

De economische veranderingen, die met de Groene Revolutie begonnen, hadden ook gevolgen voor de sociale verhoudingen en normen en waarden. Zo werd het steeds gebruikelijker om bij het huwelijk van een dochter een bruidsschat te geven aan de bruidegom of zijn familie, vaak in de vorm van geld. Dit heeft geleid tot verdere verarming van families met dochters en een toename van geweld tegen vrouwen. Voor families met zonen werd het daarentegen een makkelijke manier om geld te bemachtigen. Andere relevante ontwikkelingen sinds 1975 zijn de grotere deelname van meisjes aan het onderwijs, het gebruik van voorbehoedmiddelen (meestal door vrouwen), en daarmee geboortebeperking en spreiding van kinderen, de opkomst van NGO's (Niet Gouvernementele Organisaties), microfinanciering en de toegenomen zichtbaarheid van vrouwen in de openbare ruimte. De groeiende invloed van de politieke Islam was een antwoord hierop, maar deze heeft in Jhagrapur niet veel voeten aan de grond gekregen.

Vijfentachtig procent van de bevolking van Bangladesh is Islamitisch. Omdat er in Jhagrapur maar één Hindoefamilie woont gaat dit onderzoek over Moslimvrouwen. Vrouwen in Bangladesh hebben erfrecht en mogen grond bezitten. Arme vrouwen hebben bovendien recht op *khas* grond (braakliggende grond van de staat), maar dit blijkt een loze belofte van de regering; geen van de arme huishoudens in Jhagrapur heeft *khas* grond gekregen. Vrouwen krijgen voornamelijk via erfrecht grond in hun bezit. Weinig vrouwen bezitten aangekochte grond; in 2007 was dit maar 11 procent van de vrouwen. Moslimvrouwen hebben recht op het erven van een derde deel van de grond van hun ouders, hun broers hebben recht op twee derde deel. Vrouwenorganisaties eisen gelijk erfrecht voor vrouwen en mannen, maar conservatieve Islamitische krachten verzetten zich hiertegen.

Zowel in 1974/75 als in 2007 had ongeveer een derde van de ondervraagde vrouwen grond geërfd. Van de vrouwen die ik in 1974/75 gevraagd had of ze land hadden geërfd had inmiddels maar liefst driekwart grond had geërfd. Dit betekent dat leeftijdsfase een belangrijke rol speelt bij het erven van land van de ouders. Vrouwen krijgen of nemen hun erfdeel meestal pas nadat beide ouders zijn overleden. Met betrekking tot het krijgen of opeisen van hun erfdeel heb ik geen significante klassenverschillen tussen vrouwen gevonden. Wel spelen klassenverschillen en verschillen in huwelijkse staat een rol bij de controle van vrouwen over hun grond. Weduwen, gescheiden vrouwen, alsook vrouwen wier echtgenoot in het buitenland werkte, regelden vaker zelf de bebouwing van hun grond en beslisten wat ze met de opbrengst deden. Een andere factor die van invloed is op de controle die vrouwen op hun eigen grond hebben, is het feit dat vrouwen in Bangladesh niet op het land werken en dat hun bijdrage aan het productieproces niet wordt erkend. Bovendien, vanwege gecompliceerde en dure registratieprocedures wordt land vaak tot jaren na de dood van de ouders niet op naam van de erfgenamen geregistreerd. Dit is in het voordeel van de broers die de grond onder hun controle hebben en soms trucjes uithalen om hun zus om de tuin te leiden.

Het verband tussen grondbezit en 'empowerment' van vrouwen is complex; er is geen eenduidige relatie. Als het over het nemen van grote beslissingen gaat, zoals de verkoop van land of het uithuwelijken van dochters, heb ik geen duidelijk verschil in 'empowerment' van vrouwen met of zonder grondbezit gevonden; beiden hebben daarin meestal geen stem. Vrouwen beslissen wel zelf over dagelijkse huishoudelijke zaken. Sommige vrouwen hadden wel invloed op belangrijke zaken, maar dat hield meer verband met de status van haar ouders, haar intelligentie, zakelijk inzicht en/of sterke persoonlijkheid, en de relatie met haar echtgenoot.

Uit mijn onderzoek blijkt dat niet zozeer het bezit van als wel controle over het gebruik van grond een voorwaarde voor 'empowerment' is. De grond van vrouwen bleef in de meeste gevallen onder de controle van hun broers en in sommige gevallen van hun echtgenoot of zonen. Mijn onderzoek laat zien dat de patriarchale ideologie van ondergeschiktheid en economische afhankelijkheid van de vrouw - eerst van haar vader, dan van haar echtgenoot en tenslotte van haar zoons, - het belangrijkste obstakel vormt voor vrouwen om controle over grond te krijgen. Deze ideologie zit diep verankerd in het denken van de mensen, ook van wetenschappers, ontwikkelingswerkers en beleidsmakers. Daarom worden dit soort factoren vaak niet onderkend. Dit heeft de marginalisering van vrouwen in de landbouw verder in de hand gewerkt.

Mijn onderzoeksresultaten tonen ook aan dat er verschil is tussen machtsverhoudingen binnen de diverse sociale relaties - het huwelijk, gezin, de schoonfamilie, de ouderlijke familie of de dorpsgemeenschap. In de ene positie heeft een vrouw meer speelruimte dan in de andere en haar overwegingen voor de keuzes die ze maakt verschillen vaak per positie. Dus niet alleen moet de relatie tussen grondbezit en 'empowerment' binnen het huishouden geanalyseerd worden, maar ook

binnen andere sociale relaties. Ook de samenstelling van het huishouden speelt een rol. Een jonge vrouw die in een samengesteld huishouden met haar man en schoonfamilie woont heeft meestal minder te vertellen dan als ze in een enkelvoudig huishouden met alleen haar man en kinderen woont.

Er is geen duidelijk verschil geconstateerd in geweld tegen vrouwen met en vrouwen zonder grondbezit. Geweld tegen vrouwen of de dreiging ervan komt regelmatig voor in alle klassen en wordt door mannen vooral gebruikt om gezag af te dwingen en ook om morele waarden en normen op te dringen, zoals onderdanigheid. Vrouwen gedragen zich vaak rolbevestigend om de dreiging van geweld te vermijden. Door zich aan deze normen te houden doen ze zichzelf geweld aan. Maar er zijn ook vrouwen die direct of indirect protesteren tegen het geweld dat hen of andere vrouwen is aangedaan. Vrouwen zijn hierin vaak solidair.
Er is geen eenduidig verband gevonden tussen grondbezit en roldoorbrekende keuzes die vrouwen maken en die de ongelijke verhoudingen en normen en waarden van de bestaande patriarchale klassenmaatschappij aan de kaak stellen. Keuzes maken, die de belemmeringen die vrouwen ondervinden bij het verkrijgen van grond en de controle erover aanvechten, betekent ook risico durven lopen. Vooral weduwen, gescheiden vrouwen zonder volwassen zonen en landloze vrouwen bleken dergelijke keuzes te maken. Zij staan niet of minder onder controle van een echtgenoot of zonen en hebben daardoor meer ruimte om buiten de bestaande machtsverhoudingen te treden. Bovendien maken arme vrouwen zich niet erg druk over hun status, ze hebben wat dat betreft niets te verliezen. Deze vrouwen zijn in de eerste plaats de pioniers van verandering.

Tenslotte de vraag of de veranderingsprocessen die hebben plaats gevonden structurele veranderingen zijn, of dat de bestaande sekse- en klassenverhoudingen slechts een ander jasje hebben gekregen. De veranderingen hebben vrouwen aan de ene kant meer ruimte gegeven. Vrouwen zijn meer georganiseerd, meer zichtbaar in de openbare ruimte en worden meer erkend. Ze hebben meer keuzevrijheid met betrekking tot het krijgen van kinderen en veel meer jonge vrouwen nemen deel aan het middelbaar en hoger onderwijs. Aan de andere kant zijn vrouwen op het platteland nog verder uit het productieproces geduwd waardoor arme vrouwen hun voornaamste bronnen van inkomsten hebben verloren zonder dat daar andere voor in de plaats kwamen. Er ontstonden nog grotere klassenverschillen tussen vrouwen. De enorme toename van de bruidsschat heeft tot een verdere verarming van arme boerenhuishoudens met meer dochters geleid. De opkomst van microfinancieringsprogramma's heeft hier niets aan bijgedragen, omdat landloze vrouwen zonder mannelijke kostwinner geen kredieten kunnen krijgen en veel andere arme vrouwen en mannen door het opnemen van kredieten alleen maar verder in de schulden raken.

Over het geheel genomen is er minder schrijnende honger dan in 1974/75 en vrouwen hebben de grenzen van normen en waarden verder opgerekt, maar de veranderingen hebben vooralsnog de bestaande machtsverhoudingen niet wezenlijk veranderd.

Al deze resultaten leiden tot suggesties voor verder onderzoek. Omdat grondbezit en met name de controle hierover belangrijk voor de positie van vrouwen is, dient daar in de toekomst meer aandacht aan te worden besteed. De bevinding dat grondbezit voor vrouwen niet altijd een bron van 'empowerment' is in haar sociale relaties mag niet als argument worden gebruikt tegen het recht van vrouwen op grondbezit. Integendeel, het is een argument voor **controle** van vrouwen over hun grond, niet alleen in individuele gevallen, maar structureel voor alle vrouwen, dus ook vastgelegd in wetten en regelgeving die daadwerkelijk wordt uitgevoerd. Dan zou grondbezit voor een vrouw 'empowerment' en bestaanszekerheid betekenen. Controle over grond is essentieel en zal gewaarborgd moeten worden. Dit betekent niet alleen registratie, maar vooral het erkennen van de rol van vrouwen in het productieproces, naast die in de reproductie. Daarbij is verder noodzakelijk dat vrouwen de benodigde kennis en vaardigheden wordt bijgebracht. De mogelijkheden van het collectief beheren van de grond moeten hierbij worden onderzocht. Collectieve actie zal hun positie versterken en risico's verminderen; tegelijkertijd zal dit op zich een sociale verandering zijn. Ook kan worden gedacht aan het collectief beheren van andere productiemiddelen zoals irrigatiepompen, visvijvers, koeien en ossenkarren, of het gezamenlijk inkopen van rijst en die koken, drogen, pellen en verhandelen. Arme vrouwen zouden hierin het voortouw kunnen nemen. Hierbij is het bovendien van belang dat het niet alleen om herverdeling van productiemiddelen moet gaan, maar ook om een verandering in productiewijze. Dat laatste is even essentieel als een duurzame, ecologisch verantwoorde economie, goede gezondheid en uitroeiïng van armoede.

Tot slot, structurele verandering van ongelijke machtsverhoudingen en onrechtvaardige structuren impliceert ook een transformatie van eeuwenoude ideologieën en praktijk. Dit vereist een dialectisch proces van verenigde krachten van vrouwen en mannen om een fundamentele verandering in het gedachtengoed van mensen, van een hierarchisch exclusief denken naar een inclusief en gelijkheidsdenken en dit in praktijk te brengen. Gemarginaliseerde en uitgesloten arme vrouwen en mannen kunnen zich niet permitteren om te wachten tot de staat, NGOs of andere instellingen dit op zich nemen. Hun eigen leiderschap, ondersteund door anderen, zal uiteindelijk de gewenste structurele veranderingen in de machtsverhoudingen tot stand brengen. Dit is een lang en gecompliceerd proces dat een aantal generaties in beslag zal nemen, veel langer dan de 35 jaar die dit onderzoek beslaat.